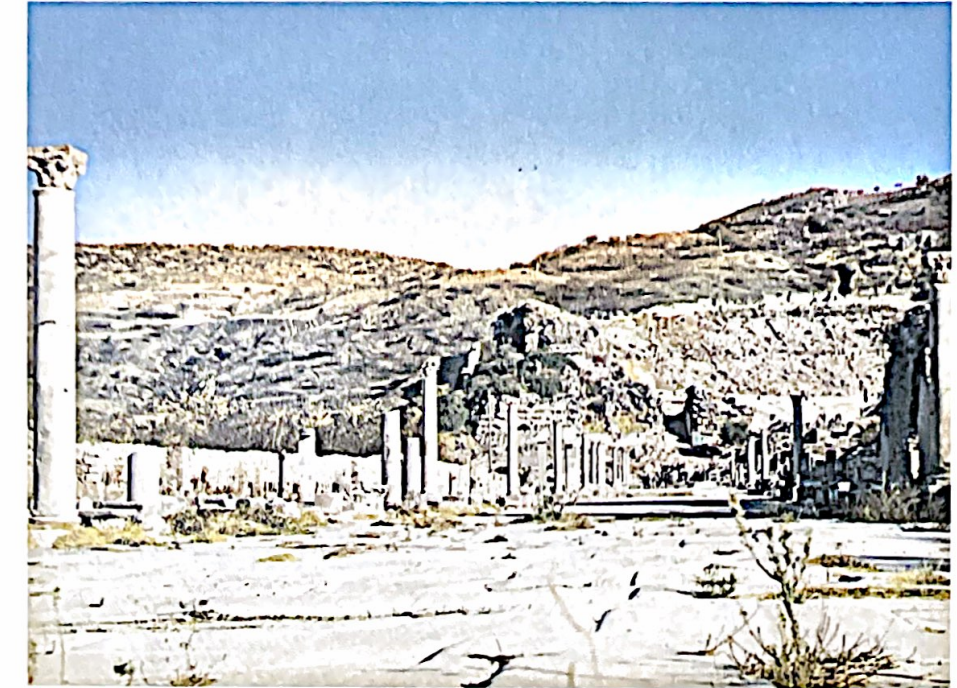

Wie gaven ons het Nieuwe Testament?

Pag. 56: Het St. Catharina-klooster in het hartje van de Sinai-woestijn, waar Tischendorf één van de beroemdste handschriften van het Nieuwe Testament vond: de Codex Sinaiticus.

Rechts: De arcadenweg in Efeze was reeds in Paulus' tijd de hoofdverkeersweg van de stad. De weg is 530 meter lang en voerde van de stadspoort naar het theater op de berghelling. In dit Efeze werd in 391 het christendom als staatsgodsdienst uitgeroepen van het Romeinse rijk. Maar Efeze was ook het centrum van de verering van Artemis (Diana), de godin van menselijke vruchtbaarheid, geboorte, jeugd en huwelijk. Het wekt dan ook geen verwondering dat juist hier in 431 Maria de eretitel "Theotokos" ontving – de Godbarende – omdat de verering van een moedergodin diep geworteld was in de bevolking van Efeze. De apostel Paulus werd het middelpunt van een geweldig volksoproer in Efeze wegens zijn verzet tegen de verering van de godin Artemis (Handelingen 19:21-40).

We hebben in het voorgaande gezien dat de volledige Bijbel uit twee duidelijk onderscheiden delen bestaat: het Oude Testament (of: Verbond) dat de oudste geschiedenis van de wereld en de geschiedenis van het volk Israël beschrijft tot op enkele eeuwen vóór het begin van onze jaartelling, en het Nieuwe Testament dat de geschiedenis van Jezus Christus en de oudste geschiedenis van de christelijke kerk beschrijft. Deze twee delen hebben elk hun heel eigen ontstaansgeschiedenis; voor die van het Oude Testament hebben Israëlieten verreweg het grootste aandeel geleverd – het Oude Testament is immers tevens het heilige boek van het jodendom –, en voor de overlevering van het Nieuwe Testament zijn christenen verantwoordelijk. Wat we in hoofdstuk 3 voor het Oude Testament deden, zullen we nu voor het Nieuwe nagaan: hoe ontstonden de bijbelboeken, hoe werden ze samengevoegd, welke handschriften hebben we van het Nieuwe Testament, welke andere hulpmiddelen hebben we om de betrouwbaarheid van zijn tekst vast te stellen, hoe heeft men de oorspronkelijke tekst trachten te reconstrueren, en hoe betrouwbaar is die tekst nu?

Schrijvers en samenstellers

In hoofdstuk 2 gingen we al even op de vroegste samenstelling van het Nieuwe Testament in. Net zomin als van het Oude Testament bezitten we van de nieuwtestamentische bijbelboeken de oorspronkelijk geschreven handschriften (de zgn. „autographa”). Dat kan ook nauwelijks, want het papyrus waarop zij ongetwijfeld geschreven werden, is maar beperkt houdbaar. Gelukkig werden de autographa echter na verloop van tijd overgeschreven op

nieuwe rollen, wat zich zo veertien eeuwen voortzette. De boeken van het Nieuwe Testament werden geschreven in de tweede helft van de eerste eeuw en waren meestal gericht aan plaatselijke gemeenten (zoals de meeste brieven van Paulus) en soms aan individuele personen (zoals de brieven aan Timótheüs en de 2e en 3e brief van Johannes). Andere richtten zich tot een veel algemener gehoor (zoals de brief van Jacobus; het boek de Openbaring). Sommige werden waarschijnlijk geschreven in Jeruzalem (Jacobus), andere in Klein-Azië (Johannes) en in Zuid-Oost-Europa (de brieven aan de Romeinen en de Thessalonicenzen) of zelfs in Rome (de brieven aan de Efeziërs, Filippenzen en Colossenzen).

Zowel de plaatsen waar de boeken geschreven als die waar ze ontvangen werden, lagen dus ver uiteen. Mede gezien de beperkte mogelijkheden van

Het Nieuwe Testament bevat ook een door Paulus geschreven brief aan de gemeente van Filippi, waarvan hier de resten zijn afgebeeld. De brieven van Paulus vormen een belangrijk deel van het Nieuwe Testament en waren meestal gericht aan plaatselijke gemeenten. Als een gemeente een brief gelezen had, dan werd hij vaak daarna ook in andere gemeenten voorgelezen (Colossenzen 4:16).

communicatie en transport zal men dus begrijpen dat er wel enige tijd overheen ging voordat de christelijke gemeenten kopieën van alle nieuwtestamentische bijbelboeken bezaten. Ondanks dat begonnen de eerste gemeenten al onmiddellijk de geschreven authentieke apostolische geschriften in bundels te verzamelen (welke problemen daarbij opdoken om onderscheid te maken tussen authentieke en niet-authentieke, oftewel tussen canonieke en apocriefe geschriften, zullen we in hoofdstuk 5 nagaan). Clemens, een voorganger van de gemeente in Rome rond het jaar 95, die een brief aan de gemeente van Corinthe schreef, wist kennelijk niet alleen van Paulus' brief aan de Romeinen maar ook van minstens één der brieven van Paulus aan de Corinthiërs (zie 1 Clemens 47: 1-3) en waarschijnlijk ook van andere brieven. Kennelijk had de gemeente in Rome al rond 95 n. Chr. kopieën van een aantal nieuwtestamentische geschriften in haar bezit.

Al in het Nieuwe Testament zelf wordt op een dergelijke circulatie en ook op openbare voorlezing van deze geschriften aangedrongen. De apostel Paulus beveelt op verschillende plaatsen zijn brieven in het openbaar voor te lezen (1 Thessalonicenzen 5:27; 1 Timótheüs 4:13), en ook dat dit in verschillende gemeenten met dezelfde brieven moet gebeuren: „Wanneer deze brief bij u is voorgelezen, zorgt dan, dat hij ook in de gemeente te Laodicéa voorgelezen wordt en dat ook gij die van Laodicéa u laat voorlezen” (Colossenzen 4:16). Johannes verbond zelfs een bijzondere zegen aan de voorlezing van zijn boek de Openbaring (zie hoofdstuk 1:3), dat ook één boek was, gericht aan zeven verschillende gemeenten (hoofdstuk 1:4,11), die het boek onder elkaar moesten laten circuleren. Het is dus duidelijk dat deze officiële voorlezing én

circulatie inhield dat de apostolische geschriften, hoewel vaak aan één gemeente direct gericht, gezaghebbend waren voor alle gemeenten. Vandaar hun snelle kopiëring en verspreiding, zoals nog duidelijker is in het geval van de meer algemeen gerichte brieven (zie Jacobus 1:1; 1 Petrus 1:1). Sommigen hebben gemeend dat ook Paulus' brief aan de Efeziërs in feite zo'n algemene brief was, omdat de woorden „in Efeze” (hoofdstuk 1:1) in verscheidene oude handschriften niet voorkomen.

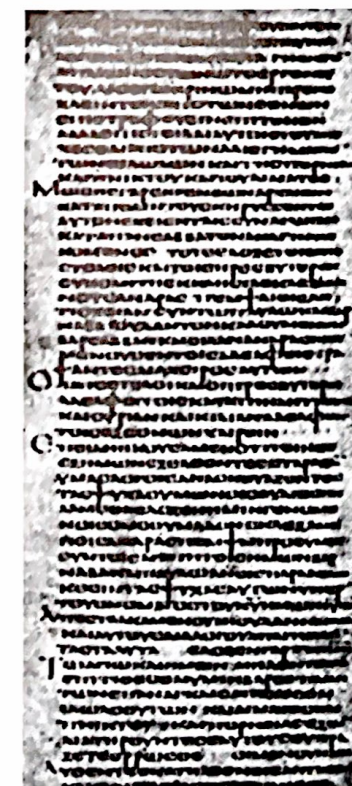
Zo groeiden in de vroegste christelijke gemeenten dus verzamelingen van kopieën van nieuwtestamentische geschriften. De apostel Petrus bezat kennelijk een verzameling van de brieven van Paulus en stelde ze op één lijn met „de overige Schriften” (2 Petrus 3:15,16). Dit is een krachtige aanwijzing dat men ook elders zulke collecties kopieën had, wat ook blijkt uit het feit dat de nieuwtestamentische schrijvers elkaar soms citeren. Paulus citeert bijv. in 1 Timótheüs 5:18 het Evangelie van Lucas (hoofdstuk 10:7) als „de Schrift”. Al vóór het einde van de eerste eeuw waren de nieuwtestamentische boeken dus niet alleen geschreven maar ook (in vele kopieën) wijdverspreid. Dit proces van kopiëring zou zich nog vele eeuwen, vanwege de toenemende behoefte, voortzetten, totdat de uitvinding van de boekdrukkunst dit overschrijven geheel overbodig maakte.

De eerste handschrift-vondsten

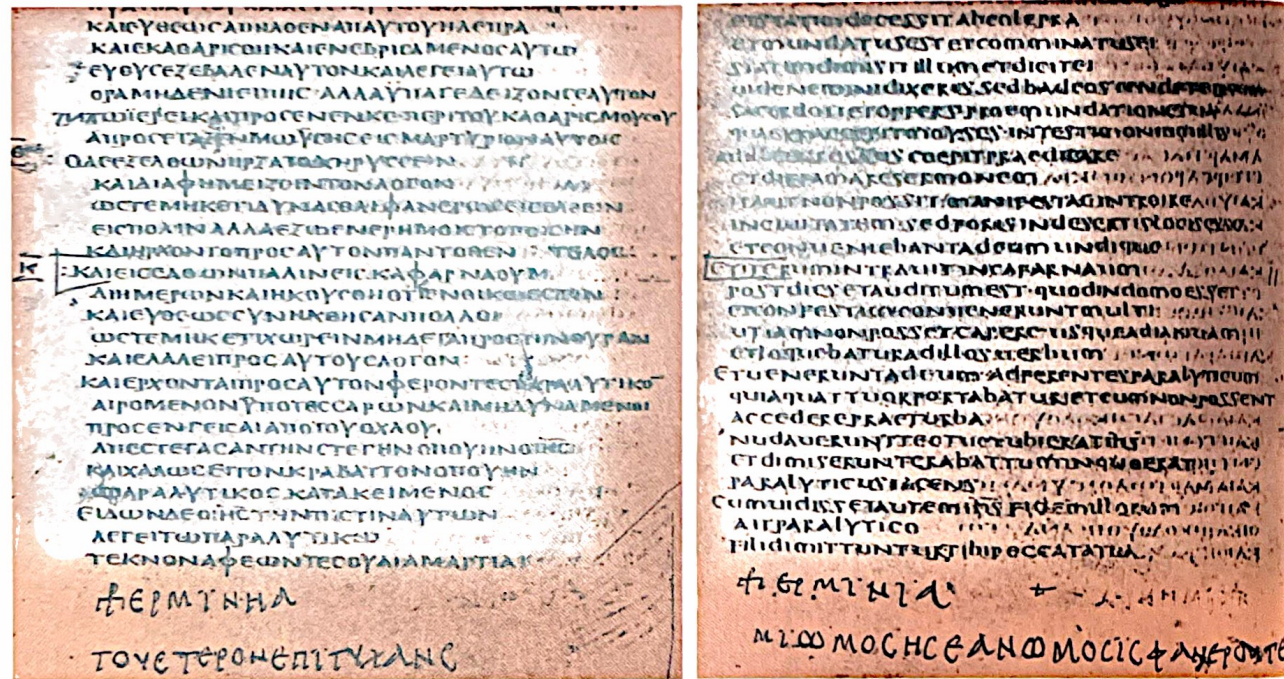
Momenteel bezitten wij ongeveer 5000 handschriften van het gehele of van delen van het Griekse Nieuwe Testament. Dit aantal is echter pas vrij recent zo enorm groot geworden, en het is bovendien nog niet zo lang geleden dat de christenen nauwelijks of geen echt *oude* handschriften bezaten. In de 16e en 17e eeuw, toen de grote protestantse bijbelvertalingen ontstonden (zoals in Nederland de machtige Statenvertaling), kende men nog geen handschriften ouder dan uit de 11e eeuw, behalve de *Codex Bezae*, een handschrift uit de 6e eeuw dat Calvijns leerling Beza in 1581 aan de Universiteit van Cambridge ten geschenke gaf. Voor de rest lag er een kloof van meer liefst duizend jaar tussen de autographa en de oudst bekende handschriften! Vandaag echter kunnen wij een klaar antwoord geven op de vraag, waarvan de oplossing toen nog in het duister lag: hadden bijv. de Statenvertalers een betrouwbare bijbeltekst? Het antwoord is een beslist ja, met de toevoeging dat wij vandaag een nog veel betrouwbaarder tekst bezitten. Voor sommige delen van het Nieuwe Testament is de kloof van duizend jaar ingekrompen tot vijftig jaar of nog minder! Dat is het grandioze resultaat van drie eeuwen onderzoekingen en ontdekkingen, die trouwens nog steeds voortduren.

De eerste sensationele gebeurtenis vond plaats in 1627, toen de Engelse koning Karel I een zeer oude codex ten geschenke kreeg, afkomstig van de patriarch van Constantinopel. In 1078 was deze codex in bezit gekomen van de patriarch van Alexandrië, vandaar de naam ervan: *Codex Alexandrinus*. Waarschijnlijk is de codex ook in die plaats ontstaan, in de eerste helft van de vierde eeuw. Zij bevat bijna de hele Griekse Bijbel (Oud en Nieuw Testament) plus enkele apocriefe boeken, geschreven in unciale op zeer dun vellum (zie hoofdstuk 2). Pas in de 18e eeuw werd deze belangrijke codex geheel gepubliceerd; maar intussen had zij al wel een ijverige speurtocht van vooral Engelse en Duitse onderzoekers naar andere oude handschriften op gang gebracht. Voor de uitgave van het Griekse Nieuwe Testament bleef men weliswaar onafgebroken gebruik maken van de *Textus Receptus* („aanvaarde tekst”), de Griekse tekst van de uitgave van Stephanus in 1550 (zie hoofdstuk 2) – de term zelf is afkomstig uit het voorwoord van Elzevirs uitgave van 1633 – maar intussen werden van steeds meer schriftplaatsen andere lezingen („tekstvarianten”) bekend. In 1707 gaf John Mill een Grieks Nieuw Testament uit, waarin hij aan de tekst van Stephanus de verschillende lezingen van 78 nieuwe handschriften toevoegde, alsmede die van een aantal antieke vertalingen en bijbelcitaten van kerkvaders (zie onder). Geleerden die het echter waagden een herziene tekst uit te geven, werden fel aangevallen omdat men dit als oneerbiedig beschouwde!

De Codex Alexandrinus dateert uit de 4e eeuw na Christus en bevat het Oude en het Nieuwe Testament. Als geschenk van de patriarch van Constantinopel aan koning Karel I (1627) van Engeland is de codex nu te bezichtigen in het Brits Museum in Londen. Omdat hij in 1078 in het bezit kwam van de patriarch van Alexandrië, is de codex naar deze plaats genoemd.

Een groot geleerde die hen echter krachtig verdedigde was Richard Bentley. Deze had een Zwitserse leerling, J. J. Wetstein, die in 1752 voor het eerst een lijst van beschikbare uncialen en minuskels (zie hoofdstuk 2) publiceerde, en wel volgens een lettercode die vandaag nog steeds gebruikt wordt (zie onder). Vele geleerden vulden deze arbeid met nieuwe vondsten aan, totdat J. M. A. Scholz in 1830-36 een zo volledig mogelijke catalogus publiceerde die ongeveer duizend handschriften bevatte. Verreweg de meeste daarvan waren minuskels (dus niet ouder dan uit de 10e eeuw), maar er waren al enkele heel belangrijke uncialen bekend. Naast de Codex Alexandrinus en de Codex Bezae was dat bovenal de *Codex Vaticanus*, nog steeds één van de belangrijkste „tekstgetuigen” van het Nieuwe Testament. Het bevat bijna de hele Griekse Bijbel plus de apocriefe boeken en moet tussen 325 en 350 geschreven

De Codex Bezae, 5e/6e eeuw, werd door een leerling van Calvijn, Beza, cadeau gedaan aan de universiteit van Cambridge. Voor de protestantse bijbelvertalingen van de 16e en 17e eeuw was dit het oudste handschrift dat men had. De tekst is in het Grieks en het Latijn en wijkt hier en daar af van de normale tekst van het Nieuwe Testament.

zijn! Al minstens vanaf de 15e eeuw bevond dit manuscript zich in de bibliotheek van het Vaticaan, maar pas in 1889-90 werd het in zijn geheel gepubliceerd. Vóór die tijd was er weinig aandacht aan besteed, behalve in de korte tijd dat het handschrift als deel van Napoleons buit naar Parijs gevoerd was. Toen het na diens val naar Rome teruggekeerd was, gaven de Vaticaanse autoriteiten het niet meer ter inzage aan buitenlandse geleerden omdat zij een uitgave ervan overwoogen – waar niet veel van terecht kwam.

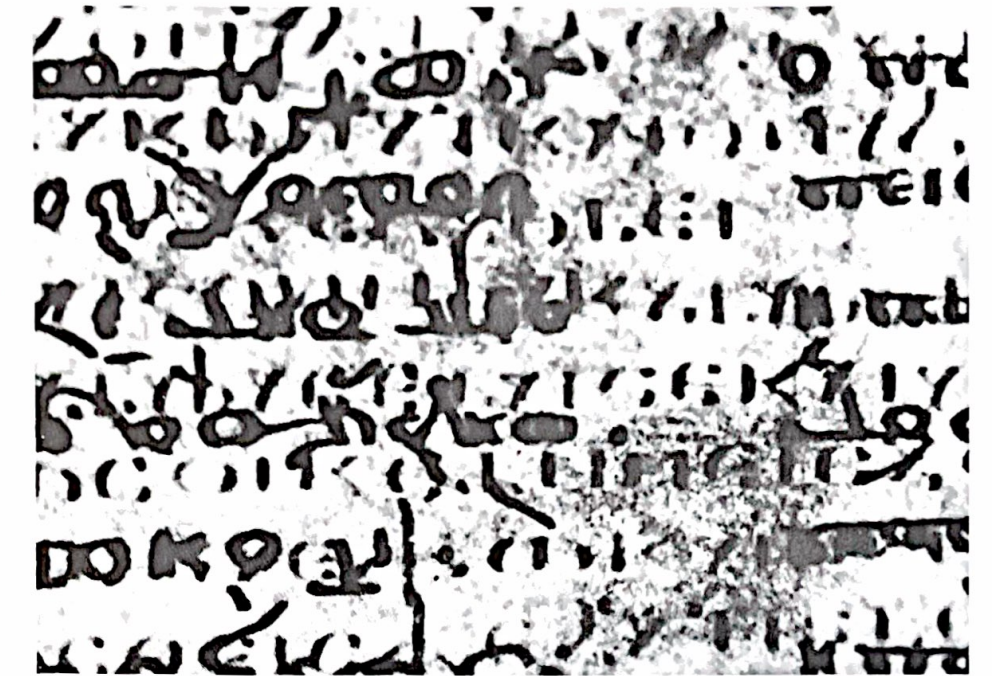
Eerste herzieningen van de tekst

Rond 1830 bezat men dus verscheidene zeer oude uncialen, maar daarnaast een overweldigende massa veel jongere handschriften die bijna allemaal een type tekst vertoonden dat men „Byzantijns” noemt en dat als de *Textus Receptus* bekend is geworden. Dit is de tekst die ten grondslag ligt aan onder andere de Luther-vertaling en de Statenvertaling; het duurde lang voordat grote geleerden inzagen hoeveel onvolkomenheden deze tekst bevatte en hoeveel belangrijke verbeteringen de oude uncialen boden. Drie grote Duitse geleerden waren in dit opzicht wegbereiders: zij legden de grondslag voor de moderne „tekstkritiek”* (zie hoofdstuk 3) van het Nieuwe Testament. Het waren J. A. Bengel (zijn uitgave was van 1734), J. S. Semler (1767) en J. J. Griesbach (3 uitgaven van 1774-1805). Zij vergeleken de beschikbare hand-

* De *tekstkritiek* is de belangrijke wetenschap die zich bezighoudt met de vaststelling van de juiste bewoording van de oorspronkelijke bijbeltekst aan de hand van objectieve criteria, hoewel soms beïnvloed door de dwalingen van de „bijbelkritiek” (sommige „tekstcritici” komen we in hoofdstuk 7 en 8 weer als „bijbelcritici” tegen!).

schriften onderling én met de antieke vertalingen en de bijbelcitataten der kerkvaders, zochten naar overeenkomstige teksttypen, totdat Griesbach tenslotte kwam tot een indeling in drie groepen: (a) de *Alexandrijnse* groep (met toentertijd naast de Vaticanus en de Alexandrinus [vanaf de Handelingen] vooral een aantal oosterse vertalingen en citaten van oosterse kerkvaders), (b) de *Westerse* tekst (incl. de Codex Bezae en de Latijnse kerkvaders en vertalingen) en (c) de *Byzantijnse* of *Oosterse* tekst = *Textus Receptus* (incl. de Codex Alexandrinus in de Evangelieën en de grote massa late handschriften). Deze indeling is nu verder verfijnd, maar wordt in hoofdzaak nog steeds gehandhaafd. Rond 1830 echter ontmoette de gedachte dat enkele heel oude uncialen en antieke vertalingen op veel punten een betere tekst zouden bieden dan de honderden late handschriften, nog bijzonder veel

De Codex Ephraemi Rescriptus was de eerste belangrijke ontdekking van Tischendorf (afbeelding onder). Maar er zouden nog vele volgen. Drie jaar na de ontcijfering van dit document trok Tischendorf met vier bedoeïenen per kameel de woestijn in, op zoek naar oude, droge plaatsen die niet door de mohammedanen verwoest waren, zodat de kans groot was om daar zeer oude handschriften te vinden.

tegenstand! Maar er waren grote veranderingen op til. In 1831 kwam het begin van een doorbraak met een Grieks Nieuw Testament van Karl Lachmann, in 1842-50 gevolgd door een sterk uitgebreide uitgave. Hij schoof de *Textus Receptus* zonder meer terzijde en beperkte zich tot enkele uncialen, antieke vertalingen en kerkvaders. Dit was een drastisch ander uiterste, maar het hielp het tekstkritische pionierswerk wél enorm vooruit. Want nu verscheen een jonge man op het toneel die een groter aantal nieuwe handschriften verzamelde dan ooit iemand voor of na hem: 18 uncialen en zes minuskels; hij publiceerde voor het eerst 25 uncialen en verzorgde nieuwe uitgaven van elf andere, waarvan sommige van het hoogste belang. Deze geleerde was Constantin Tischendorf (1815-1874). Hij produceerde maar liefst acht uitgaven van het Griekse Nieuwe Testament, vier van het Latijnse, en vier van de Septuaginta, en bovendien nog de apocriefe Evangelieën, brieven en de uitgaven van afzonderlijke handschriften. We zullen nu in het kort enkele van zijn grootste ontdekkingen beschrijven; één ervan hoort tot de meest sensationele uit de geschiedenis van de Bijbel.

Ontdekkingen van Tischendorf

Onmiddellijk nadat Tischendorf in Leipzig zijn graad in de theologie behaald had, ging hij, 26 jaar oud, naar Parijs. Hij had zich ten doel gesteld de oudst bekende uncialen op te sporen en uit te geven en wist dat zich in Parijs de *Codex Ephraemi* bevond. Dit belangrijke handschrift uit de vijfde eeuw was in de 16e eeuw in handen van de Franse koning gekomen. Het bevatte een klein deel van het Oude en een groot deel van het Nieuwe Testament. Het bijzonde-

re aan dit handschrift was dat het een *palimpsest rescriptus* is, d.w.z. de oorspronkelijke bijbeltekst is uitgewist en daaroverheen werd in de 12e eeuw een kopie geschreven van verhandelingen van de Syrische kerkvader Ephraem uit de vierde eeuw. Niemand had uit het onderste schrift veel wijs kunnen worden, maar het gelukte de jonge Tischendorf dit schrift met chemische hulpmiddelen weer „op te halen” en in twee jaar geheel te ontcijferen! Maar na deze prestatie was hij nog lang niet tevreden. Hij overwoog dat er in hete, droge gebieden van het Midden-Oosten wellicht nog oeroude kloosters waren die nooit door Mohammedanen waren geplunderd, waar christenen in oude tijden een veilig toevluchtsoord hadden gevonden en waar derhalve wellicht ook oeroude bijbelhandschriften verborgen waren.

Zo ging de 29-jarige Tischendorf in 1844 met vier bedoeïenen per kameel op weg naar het St. Catharinaklooster op de berg Sinai, dat al rond 530 gebouwd was door keizer Justinianus en waar al in de vierde eeuw monniken woonden. In een verwaarloosd gebouw waar de bibliotheek van het klooster gevestigd was, begon Tischendorf zijn speurwerk, na het vertrouwen van de monniken gewonnen te hebben. Op een dag trof hij er een grote mand vol oude perkamenten aan; de bibliothecaris vertelde hem dat al twee van zulke hopen oude rommel verbrand waren. Maar in de mand vond Tischendorf 129 bladen van een Grieks Oud Testament, die ouder waren dan enig manuscript dat hij ooit gezien had! Met moeite wist hij 43 van de bladen los te krijgen, en dat alleen omdat ze toch verbrand zouden worden . . . Toch steeg Tischendorfs moed, maar hoe hij ook zocht, de codex waartoe de bladen behoord hadden (en die misschien ook een Nieuw Testament bevatte!), kon hij niet vinden.

In het St. Catharinaklooster in de Sinai vond Tischendorf tijdens zijn eerste reis in 1844 in een afvalmand 43 bladen van een Grieks Oude Testament. In 1853 bezocht hij het klooster opnieuw, maar vond niets. Pas in 1859, met een aanbevelingsbrief van de tsaar van Rusland bij zich, vond hij nog eens 199 bladen van het Griekse Oude Testament en een compleet Grieks Nieuwe Testament. De Codex Sinaiticus (350 na Christus), op eerste kerstdag 1933 voor 100.000 pond sterling door de Russen aan de Engelsen verkocht, ligt nu in het Brits Museum in Londen. Het Brits gouvernement stelde zich garant voor de helft van het bedrag, mits door giften de rest bijeen zou worden gebracht. Het appèl werd niet vergeefs gedaan op het Engelse volk. Deze codex en die uit het Vaticaan (Codex Vaticanus, 325 na Christus) waren in de vorige eeuw de belangrijkste oude handschriften voor het Nieuwe Testament.

In 1853 doorzocht hij het klooster opnieuw, maar weer zonder succes. De onvindbare codex liet hem echter niet los en in 1859 ging hij nogmaals naar het klooster, nu met een aanbevelingsbrief van de Russische Tsaar waarin deze een beroep op zijn Grieks-Katholieke medegelovigen in het klooster deed. Maar ook ditmaal bleef de codex onvindbaar, totdat hij op de avond vóór zijn vertrek door de kloosterbewaarder werd uitgenodigd voor een afscheidsdronk. Tijdens het gesprek liet hij deze een exemplaar van zijn uitgave van de Septuaginta zien, waarop de kloosterling zei dat Tischendorf dan toch ook zijn oude kopie van de Septuaginta waar hij elke dag uit las moest zien . . . Van een plank haalde hij een in een rode doek gewikkeld perkament – en met één blik zag Tischendorf dat deze massa bladen tot de lang gezochte codex behoorden. Niet alleen waren er 199 nieuwe bladzijden van het Griekse Oude Testament bij, maar bovendien het complete Nieuwe Testament! Wat gaat er in een geleerde om, die op zo'n ogenblik een manuscript in handen heeft, dat zowel in ouderdom als in betekenis alles overtreft wat hij in 20 jaar ooit bestudeerd heeft. Buiten zichzelf van verrukking bleef Tischendorf de hele nacht op om delen te kopiëren. Na wat vijven en zessen werd het manuscript hem naar Cairo nagebracht en tenslotte aan de Tsaar geschonken, die het klooster daarvoor 9000 roebels en een aantal hoge onderscheidingen gaf. In 1933 kocht het Britse volk voor 100.000 pond de kostbare *Codex Sinaiticus* van de Sovjets, en met Kerstmis in dat jaar bereikte zij haar laatste rustplaats: het Brits Museum, na een bewogen geschiedenis sinds haar ontstaan rond het midden van de vierde (!) eeuw.

Vervolgens richtte Tischendorf zijn aandacht op een derde oeroude unciaal: de al genoemde Codex Vaticanus. In 1866 kreeg hij met moeite toestemming het handschrift 14 dagen lang drie uren per dag in te zien, zonder dat hij er iets uit mocht overschrijven of publiceren. Niettemin kon Tischendorf enig belangrijk materiaal uit de Vaticanus verwerken in zijn nieuwe uitgaven van het Griekse Nieuwe Testament en ook verscheen in 1868 een uitgave van de Vaticanus (Nieuwe Testament) vervaardigd door geleerden van het Vaticaan zelf. Zo bezat de geleerde wereld in dat jaar dus de twee belangrijkste handschriften van het Nieuwe Testament, die een eeuw ouder waren dan het oudste materiaal dat men tot dan toe had kunnen gebruiken. Nu was een grondige revisie van de algemeen aanvaarde Griekse tekst onontkoombaar geworden, omdat de Sinaiticus en de Vaticanus op belangrijke punten afwaken van en volgens bijna alle geleerden beter waren dan de Textus Receptus. Deze grote revisie werd in Duitsland uitgevoerd door Tischendorf (1869-72) en in Engeland door de twee grote Cambridge-geleerden B. F. Westcott en F. J. A. Hort, wier editie in 1881 verscheen.

De grote tekst-herziening

Dit laatste werk was voor de tekstkritiek van het Nieuwe Testament van de grootste betekenis. Volgens de door Griesbach al aangegeven lijnen verdeelden zij de tekstgetuigen in vier groepen: (a) de *Neutrale* groep (incl. vooral de Vaticanus en Sinaiticus, enkele minuskels, de Bohairische vertaling [zie hoofdstuk 2 en onder] en de citaten van Origenes); (b) een tamelijk onduidelijke *Alexandrijnse* groep die naderhand bij (a) werd gevoegd; (c) de *Westerse* groep (inclusief de Codex Bezae, de oud-Latijnse en toen bekende oud-Syrische vertaling en vooral bijna alle citaten van de vroegste christelijke schrijvers); (d) de *Syrische* (of *Byzantijnse*) groep, die vertegenwoordigd is in de Textus Receptus. Groep (d) schoven zij even vlot terzijde als Griesbach en Lachmann gedaan hadden, (c) beschouwden zij als inferieur aan (a), en (b) verschilde maar weinig van (a) die zij als de beste tekst beschouwden. De uitgave van Westcott & Hort was eindelijk de lang verwachte Griekse tekst die gebaseerd was op de oudste en beste tekstgetuigen en steunde op een goed omschreven tekstkritische opvatting. Bovendien was de grotendeels daarop gebaseerde *Revised Version* (Engelse herziene vertaling) van het Nieuwe Testament in 1881 tot dan toe de meest sensationele publicatie van alle tijden: steekpenningen tot 5000 pond toe waren aangeboden om van tevoren een

exemplaar te bemachtigen; alleen al de Oxford-Pers verkocht op de dag van publicatie één miljoen exemplaren; de hele dag waren de straten rond de uitgeverij geblokkeerd door een stroom van wagens die de boeken naar de stations vervoerden. Maar tevens brak een storm van kritiek los, vooral gebaseerd op de tegenzin van het publiek veranderingen te accepteren in de bewoordingen van een boek zo bekend en geliefd als de Bijbel. Een deel van de kritiek was terecht, zoals bleek uit de eeuw van de grote ontdekkingen die op 1881 volgde en die we nu zullen bekijken.

Nieuwe ontdekkingen

De nieuwe vondsten begonnen weer op de Sinai; daar ontdekten twee geleerde tweelingzusters in 1892 de *Codex Syro-Sinaïticus*: een oud-Syrische verta-

De Sinai-woestijn biedt zeer afwisselende landschappen en was ook één van de vindplaatsen in de vorige eeuw voor oude bijbelhandschriften. Tegenwoordig bezit men ± 5200 nieuwtestamentische handschriften of fragmenten ervan, ± 9000 vertalingen of fragmenten ervan en ± 36.000 citaten bij kerkvaders uit de eerste eeuwen na Christus, zodat de oorspronkelijke tekst van het Nieuwe Testament met grote nauwkeurigheid kan worden vastgesteld.

ling (van vóór de *Pesjitta*; zie hoofdstuk 2 en onder), één van de vroegste vertalingen van het Nieuwe Testament, uit de tweede eeuw, in een kopie uit de vijfde eeuw, die de „Neutrale” tekst ondersteunde maar tegelijk ervan afweek op de wijze van de „Westerse” tekst. Het debat verschoof mede daardoor geleidelijk van het conflict tussen de „Neutrale” en de „Byzantijnse” naar dat tussen de „Neutrale” en „Westerse” tekst. Deze discussie werd nog verlevendigd door het probleem van het *Diatessaron* (= „uit vier [één]”), een „knip en plak”-harmonie van de vier Evangelien, vervaardigd (in het Grieks of het Syrisch) door de kerkvader Tatianus in de tweede eeuw. In de 19e eeuw verschenen Armeense, Latijnse en Arabische vertalingen van een commentaar van de al genoemde kerkvader Ephraem op dit *Diatessaron*, en in de 20e eeuw vond men ook fragmenten van vertalingen van dit werk zelf. Dit zéér vroege werk toonde aan dat het „Westerse” teksttype al zeer vroeg voorkwam, want het werk was er duidelijk door beïnvloed. Maar bovendien weerlegde dit onderzoek de beweringen van sommige bijbelcritici, dat Tatianus wel heel andere Evangelien zou hebben gebruikt dan de onze, omdat deze laatste met hun wonderverhalen en hun nadruk op de Godheid van Christus volgens hen rond 160 vast nog niet als gezaghebbend beschouwd werden, zo zij toen al bestonden. Uit Ephraems commentaar (waarvan in 1957 een handschrift met een groot stuk van het Syrische origineel werd teruggevonden!) blijkt duidelijk dat Tatianus rond 160 precies dezelfde vier Evangelien, in ongeveer dezelfde „tekstgestalte”, voor zich had als wij, en dat die kennelijk toen al zo gezaghebbend waren dat hij het niet gewaagd heeft uit enig ander werk (bijv. apocriefe Evangelien) of uit de mondelinge overleve-

ring iets te citeren! Bovendien waren de Evangelien toen kennelijk al zo bekend en zo wijdverspreid dat binnen zestig jaar nadat het Johannes-Evangelie geschreven was, al Syrische vertalingen nodig waren, zoals uit de *Codex Syro-Sinaïticus* blijkt.

De volgende belangrijke ontdekking vond plaats in Egypte, waar de Amerikaanse kunstverzamelaar C. L. Freer in 1906 enkele bijbelhandschriften van een Arabische koopman Ali te Gizeh kocht. Daaronder was een verzameling nieuwtestamentische fragmenten die nu bekend staan als de *Codex Washingtonianus* of *Freerianus* en waarvan het stuk dat de Evangelien bevat, verreweg het oudste (vierde eeuw!) en beste is. Het belangrijke van dit stuk was dat het een heel nieuw teksttype vertoonde dat het midden hield tussen de Neutrale/Alexandrijnse en de Westerse tekst. Al gauw ontdekte men andere tekstgetuigen die ditzelfde teksttype vertoonden, dat later werd aangeduid als het *Caesareaanse* type. Ten eerste vertoonde de tekst van Marcus 5-16 duidelijke overeenkomst met een al in 1877 door Ferrar en Abbott gepubliceerde studie van vier minuskels die bekend staan als Familie 13. Ten tweede was er een duidelijk verband tussen deze familie en een in 1902 door Kirsopp Lake gepubliceerde studie van vier andere minuskels, aangeduid als Familie 1, vooral weer in het Marcus-Evangelie. Ten derde vestigde prof. Hermann von Soden in 1906 de aandacht op een late en merkwaardige unciaal, afkomstig uit het klooster Koridethi in de Kaukasus en nu in Tiflis (Tbilisi) in Georgië, en ook deze *Codex Koridethianus* uit de negende eeuw vertoonde min of meer hetzelfde teksttype. Bovendien toonde B. H. Streeter in 1924 niet alleen een duidelijk verband met de Palestijns-Syrische vertaling (zie onder) aan, maar bewees ook dat de grote christen-geleerde Origenes († 253) na zijn verhuizing van Alexandrië naar Caesarea blijktens zijn bijbelcitataten vooral dit teksttype gebruikte; vandaar de al genoemde aanduiding „Caesareaans” voor deze handschriften-groep (al bleek later dat Origenes deze tekst ook reeds in Alexandrië gebruikt moet hebben). De antieke Georgische en Armeense vertalingen bleken dit teksttype ook te vertonen. Zo was de aanvankelijk onbetekenende Familie 13 van Ferrar en Abbott uitgegroeid tot een nieuwe en zelfstandige groep tekstgetuigen voor de Evangelien! (Intussen bleken andere evangelie-fragmenten van de Washington Codex de al bekende teksttypen te vertonen; zie onder.)

In het St. Catharinaklooster deed niet alleen Tischendorf belangrijke ontdekkingen. Ook in 1978 meldde kranten dat opnieuw bij verbouwingen in het klooster zeer oude teksten ontdekt waren, die door de monniken zelf daar nu verder onderzocht worden. Het klooster is 84 meter lang en 74 meter breed en werd in 530 na Christus door keizer Justinianus gebouwd, hoewel op deze plaats reeds rond het jaar 300 monniken woonden.

De papyri

Het wordt nu ook hoog tijd over te gaan naar een reeks andere ontdekkingen van grote betekenis, namelijk de vondsten van bijbelse *papyri* uit de allervroegste eeuwen van de geschiedenis van de christelijke kerk. Deze ontdekkingen werden gedaan in de hete, droge gebieden van Egypte, waar het vergankelijke papyrus het best bewaard kon blijven. Al in de 18e en 19e eeuw waren verschillende oeroude handschriften in Egypte gevonden, zoals één van de *Ilias* van Homerus, maar de bijbeltekstcritici schonken er weinig aandacht aan. Dit veranderde toen de beroemde tekstcriticus Sir Frederic Kenyon van het Brits Museum een Egyptische papyrus-rol met een werk van Aristoteles publiceerde dat men tot dusver alleen van naam gekend had. Plotseling richtten zich nu de ogen van de geleerden op de graven en ashopen van Egypte, de twee voornaamste vindplaatsen van papyri in dat land: de graven, doordat de oude Egyptenaren de gewoonte hadden hun overledenen allerlei voorwerpen mee te geven voor het hiernamaals, zoals de geschriften die zij tijdens hun leven gebruikt hadden; de ashopen, doordat de daar in regenloze gebieden afgedankte papyrus-rollen beschermd bleven tegen vocht, terwijl opgewaaid woestijnzand ze ook beschermde tegen de zon. In 1897 begonnen twee jonge mannen, Grenfell en Hunt, te graven in een vuilnisbelt in Oxyrhynchus, een Egyptische plaats in de Libische woestijn, 15 km ten westen van de Nijl. Al gauw ontdekten zij duizenden en duizenden papyri, vooral ook in het iets noordelijker gelegen Fayum, en daaronder werden ook enige nieuwtestamentische fragmenten aangetroffen, afkomstig uit de derde eeuw. Zij toonden al direct aan, dat de Egyptische christenen in

die zeer vroege tijd wezenlijk dezelfde tekst bezaten als die welke wij in de grote codices uit de vierde en vijfde eeuw aantreffen – een belangrijk punt omdat sommige vroegere bijbelcritici nogal eens minachtend beweerden dat de kerkelijke leiders in de dagen van Constantijn de Grote drastische veranderingen in het Nieuwe Testament hadden aangebracht. Talloze teksten en vertalingen uit de derde eeuw en vroeger hebben vandaag het tegendeel afdoende bewezen. De eenvoudige 2e-eeuwse boeren in Egypte hadden in wezen precies hetzelfde Nieuwe Testament als de 20e-eeuwse geleerden. Overigens bleek het teksttype van deze oude papyri vaak ook duidelijk „Westerse” trekken te vertonen, naast verscheidene die kennelijk „Alexandrijns” waren; geen enkele was „Byzantijns”. Er was nog een ander treffend punt dat de papyri duidelijk maakten. Lange

De Chester Beatty Papyri bevatten delen van het Nieuwe Testament en worden gedateerd vanaf de eerste helft van de derde eeuw na Christus. Hoewel sommige dus rond het jaar 200 ontstaan zijn, zijn ze niet de oudste getuigen van het Nieuwe Testament. In 1930/31 kwamen ze in het bezit van Sir Chester Beatty uit Londen, nadat ze gevonden waren op een Koptisch kerkhof in Egypte.

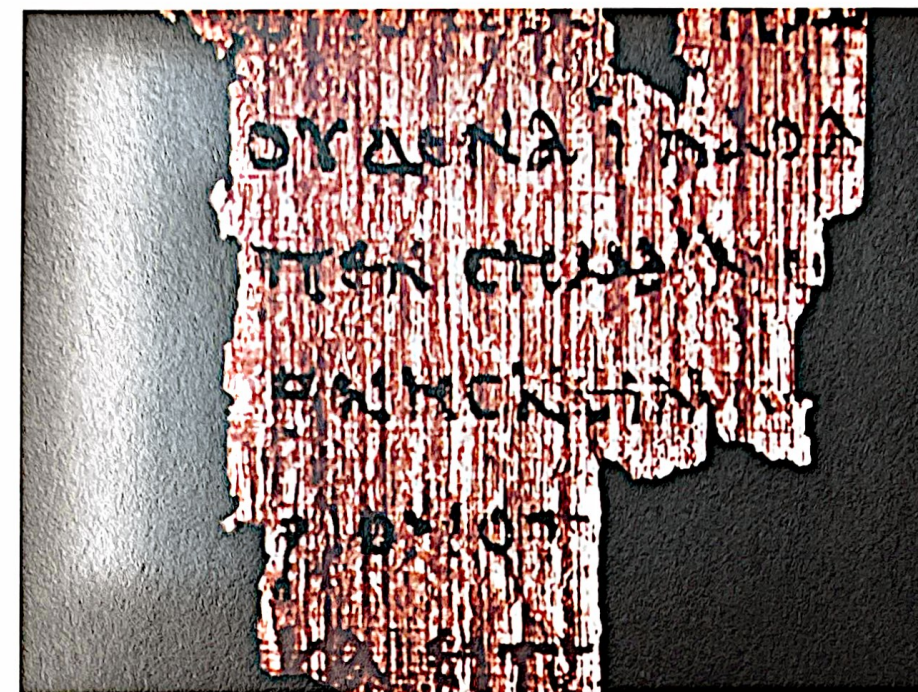

tijd hadden velen gemeend dat het Nieuwe Testament geschreven was in een speciaal soort „taal van de Heilige Geest”, omdat het Grieks zo afweek van het bekende klassieke Grieks. De papyri toonden echter aan dat het Nieuwe Testament geschreven was in de alledaagse omgangstaal van de eerste eeuw: het *koinè*-Grieks. Dat was niet een „speciaal voor het Nieuwe Testament ontworpen taal”, zoals sommige kerkvaders al gemeend hadden, maar de algemeen gesproken taal in het Middellandse-Zeegebied van die dagen, de handelstaal, de taal van de massa, van de markt. Toen men deze taal uit de papyri beter leerde kennen, werd ook een nieuw licht geworpen op verschillende uitdrukkingen in het Nieuwe Testament. Bovendien was het leeuwse Grieks van het Nieuwe Testament een nieuw bewijs (tegenover bepaalde bijbelcritici) dat dit inderdaad in de eerste eeuw geschreven was. Zo bleken de papyri al van grote betekenis, nog vóór de grote bijbelhandschriften op dat materiaal gevonden werden.

De grote bijbel-papyri

Maar toen kwam de ontdekking van 1930, een vondst alleen geëvenaard door die van de Sinaiticus. Tegenover Fayum, aan de oostzijde van de Nijl, werden in een Koptisch kerkhof door enkele Arabieren een paar kruiken gevonden die antieke papyri bevatten. Ze gingen door de handen van verscheidene handelaren totdat het merendeel gekocht werd door A. Chester Beatty, een bekende Amerikaanse verzamelaar die in Engeland woonde, eigenaar van een schitterende collectie handschriften. Een ander, kleiner deel werd door de Universiteit van Michigan aangeschaft, en nog andere bladen kwamen elders

Rechts: De oudste getuige van het Nieuwe Testament is de John Rylands Papyrus. Dit fragment van het evangelie van Johannes wordt gedateerd tussen 100 en 150 na Christus en was in gebruik in Egypte, waar deze papyrus P52 ook gevonden is. Dat betekent dat het Johannes-evangelie veel eerder (vóór 100 na Christus) geschreven moet zijn. Als dit evangelie in Efeze (zie afbeelding links) geschreven is, moet het immers een hele verspreidingsgeschiedenis in het Midden-Oosten achter de rug hebben gehad voordat dit afschrift op papyrus in Egypte in gebruik kon komen in het begin van de 2e eeuw.

terecht. Op 17 nov. 1931 maakte Sir Frederic Kenyon de ontdekking in *The Times* bekend en deelde mee dat het om delen van twaalf manuscripten ging die een groot aantal bijbelboeken bevatten. Van het Griekse Oude Testament waren dat: delen van Genesis (rond 300 n. Chr.); Numeri, Deuteronomium (1e helft 2e eeuw!); fragmenten van Jesaja en Jeremia (rond 200); en een fragmentarisch handschrift van Ezechiël, Daniël en Esther (1e helft 3e eeuw). Maar vooral de delen van het Nieuwe Testament waren uitzonderlijk belangrijk: een kwart van een kopie (code-aanduiding P45) van de vier Evangelien en de Handelingen (1e helft 3e eeuw) was bewaard gebleven. Na uitwisseling tussen de nieuwe eigenaars kon een handschrift (P46) met alle brieven van Paulus (begin 3e eeuw) bijna geheel gerestaureerd worden (de Hebreeënbrief wordt daarin direct na de Romeinenbrief geplaatst – een aanwijzing dat toen

nog niet aan Paulus’ auteurschap van Hebreeën getwijfeld werd). Tenslotte bevond zich tussen de papyri nog een handschrift (P47) met een derde deel van het boek de Openbaring uit het begin van de derde eeuw.

Men kan zich voorstellen hoe gewichtig deze vondst was. Behalve de herderlijke en algemene brieven waren alle nieuwtestamentische boeken vertegenwoordigd, en de ouderdom van onze tekstgetuigen van de hele Griekse Bijbel was teruggebracht van de vierde eeuw tot (voor sommige delen) het begin van de tweede eeuw. Bovendien bleken in P45 de teksttypen noch volledig „Alexandrijns” noch volledig „Westerse” te zijn (en nog veel minder „Byzantijns”), terwijl Marcus een duidelijk „Caesareaans” type vertoont. P46 en 47 zijn meer „Alexandrijns”. Met deze *Chester Beatty-papyri* waren de vondsten trouwens nog niet ten einde. Heel interessant was de ontdekking van een klein fragment dat delen van Johannes 18:31-33, 37, 38 bevatte en geschreven moet zijn rond het jaar 125-130, dat is minder dan 30-35 jaar nadat Johannes verondersteld wordt zijn Evangelie geschreven te hebben! Als we bedenken dat in die (voor die tijd) uiterst korte periode het Evangelie kennelijk Egypte al bereikt had, dan zien wij hoe belangrijk deze vondst (bekend als de *John Rylands Pap. 117-38* of P52) is om het vroege ontstaan van dit Evangelie te bewijzen en de zoveelste speculatie van bijbelcritici (die beweerden dat het Johannes-Evangelie pas rond 160 of 170 op schrift gesteld was) te ontzenuwen.

Van de nieuwere papyrus-vondsten moeten we vooral de *Bodmer-papyri* noemen. Rond 1956 kocht de Bodmer-Bibliotheek in Genève een papyrus-codex van het Johannes-Evangelie (P66) die rond 200 geschreven was. Een

andere papyrus (P75) bevatte delen van Lucas en Johannes, en P72 bevatte de brieven van Petrus en Judas. Beide dateren van ± 200, terwijl de veel jongere P74 (6e of 7e eeuw) de Handelingen en de algemene brieven bevat. Al deze vondsten maken de oude indeling in teksttypen (die immers gebaseerd was op handschriften uit de 4e en latere eeuwen) eigenlijk minder bruikbaar en vereisen heel nieuwe tekstkritische analyses van deze oude bronnen. De resultaten zijn al (of worden op dit ogenblik) bewerkt tot heel nieuwe edities van het Griekse Nieuwe Testament (waarin echter helaas soms ook bijbelkritische opvattingen meespelen; vgl. de hoofdstukken 7 en 8). Een leidende positie hierbij neemt Kurt Aland in, de vroegere mederedacteur (met Erwin Nestle) van de bekende Nestle-uitgave en nu doende een heel nieuwe uitgave voor te bereiden in samenwerking met verscheidene geleerden. Aland heeft de leiding van het Instituut voor Nieuwtestamentisch Tekstonderzoek van de Universiteit van Münster en houdt een volledige catalogus van alle nieuwtestamentische tekstgetuigen bij: een lijst van tientallen papyri, honderden uncials, duizenden minuskels en duizenden andere bronnen (zie onder), waarvan verreweg de meeste in fotokopie of op microfilm in het Instituut aanwezig zijn! Alle getuigen ontvangen een code-aanduiding: de papyri een P met een nummer, de uncials een Hebreeuwse, Latijnse of Griekse hoofdletter of een nummer met een nul ervoor, de minuskels een gewoon nummer.

Aan het hoofd van het Westduits Instituut voor Tekstonderzoek van het Nieuwe Testament in Münster staat dr. Kurt Aland. Zijn instituut bracht tot dusver reeds meer dan 1200 onbekende handschriften aan het licht. Het Griekse Nieuwe Testament dat hier uitgegeven wordt, het *Novum Testamentum Graece* door Nestlé-Aland, heeft al tientallen drukken beleefd.

Overzicht van de tekstgetuigen

We kunnen nu kort de voornaamste tekstgetuigen samenvatten, waarbij we gelegenheid hebben enkele te noemen die nog niet aan bod kwamen.

- (a) Bovenaan staan thans de *papyri*, met name de oudste (P52), de Chester Beatty-papyri (P45-47) en de Bodmer-papyri (P66, 72, 75) (2e en 3e eeuw).
- (b) Dan volgen de belangrijkste handschriften, de grote *uncials* op vellum en perkament, daterend van de 4e tot de 9e eeuw, waarvan er ± 300 zijn. De Codex Sinaiticus (ⲛ), Alexandrinus (A), Vaticanus (B), Ephraemi (C), Bezae of Cantabrigiensis (= van Cambridge) (D), Washingtonianus of Freerianus (W) en Koridethianus (Θ) hebben we al genoemd. We zouden hieraan nog uit de 6e eeuw de *Codex Claromontanus* (= van Clermont) (D²) kunnen toevoegen, die een aanvulling op D is en net als deze zowel een Griekse als Latijnse tekst heeft en de brieven van Paulus (incl. Hebreeën) bijna compleet bevat.
- (c) De *minuskels* dateren uit de 9e tot 15e eeuw en hebben dus voor de tekstkritiek geringere betekenis; hun aantal beloopt ± 2650 aan manuscripten en ruim 2000 aan lectionaria (zie onder). Enkele van de belangrijkste zijn 33 („de koningin van de minuskels”) uit de 9e (of 10e) eeuw dat op de Openbaring na het hele Nieuwe Testament bevat en tot de „Alexandrijnse” groep behoort, en 81 (11e eeuw) dat o.a. een heel goede tekst van de Handelingen biedt. We hebben al verteld dat de „Caesareaanse” groep o.a. vertegenwoordigd wordt door Familie 1 (d.w.z. de familie die met minuskel 1 begint en nog enkele bevat uit de 12e-14e eeuw) en Familie 13 (twaalf minuskels te beginnen met nr. 13, uit de 11e tot 15e eeuw). Zoals gezegd behoren verreweg de meeste minuskels tot het „Byzantijnse” type.
- (d) Van groot belang zijn de antieke *vertalingen* van het Nieuwe Testament, ook *versies* (= directe vertalingen uit de grondtekst) genoemd. Van de *Syrische versies* (afkorting Syr) zijn dat vooral de *oud-Syrische versies* (bewaard in de Codex Syro-Sinaiticus en de Codex Syro-Curetonianus, ± 200), het *Diatessaron* van Tatianus (± 170), de *Pesjitta* (± 411) (zie hoofdstuk 2), en latere zoals die van bisschop *Philoxenus* (508), die van bisschop Thomas van Harkel (= Heraclea) (616) en de *Palestijns-Syrische versie* (1e helft 5e eeuw). Bij de *Latijnse versies* onderscheiden we de *oud-Latijnse (It)* en de *Vulgaat* (zie hoofdstuk 2). De oud-Latijnse versies zijn vertegenwoordigd in een Afrikaanse tekst (vooral bewaard in de Codex Bobiensis [k] uit ± 400, kennelijk gekopieerd van een 2e-eeuwse papyrus, en in *e* en *m*) en een Europese tekst, bewaard in de Codex Vercellensis (code: *a*) (± 360) en de Codex Veronensis (*b*) die de grondslag vormde voor Hieronymus' Vulgaat, die onder andere bewaard werd in de prachtige Codex Palatinus (5e eeuw).

In het instituut in Münster is 95% van alle 5200 handschriften van het Nieuwe Testament op microfilm aanwezig. Door zorgvuldig de teksten met elkaar te vergelijken kan de oorspronkelijke bijbeltekst worden vastgesteld. Hoewel het kopieerwerk van de joodse rabbijnen nauwkeuriger geweest is dan dat van de christelijke monniken, staat het grote aantal beschikbare handschriften borg voor een nauwkeurige reconstructie.

Amiatinus, Cavensis en ± 8000 (!) andere.

De *Koptische versies* worden naar de gebruikte dialecten (zie hoofdstuk 2) onderscheiden in *Sahidische (Sah)* en latere *Bohairische (Boh)* versies (de laatste vooral bewaard in een Bodmer-papyrus [III] van het Johannes-Evangelie) en nog enkele Midden-Egyptische dialecten. Daarnaast moeten o.a. de *Ethiopische (Eth)*, *Armeense (Arm)*, *Georgische (Geo)* en *Gothische (Goth)* versies worden vermeld (zie hoofdstuk 2).

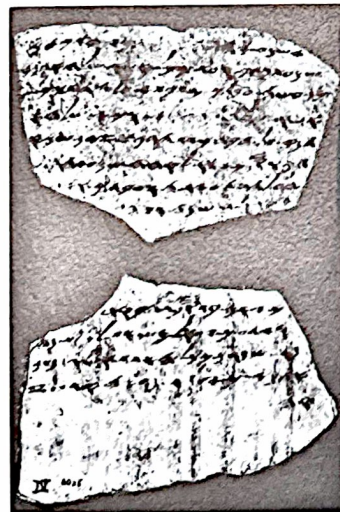
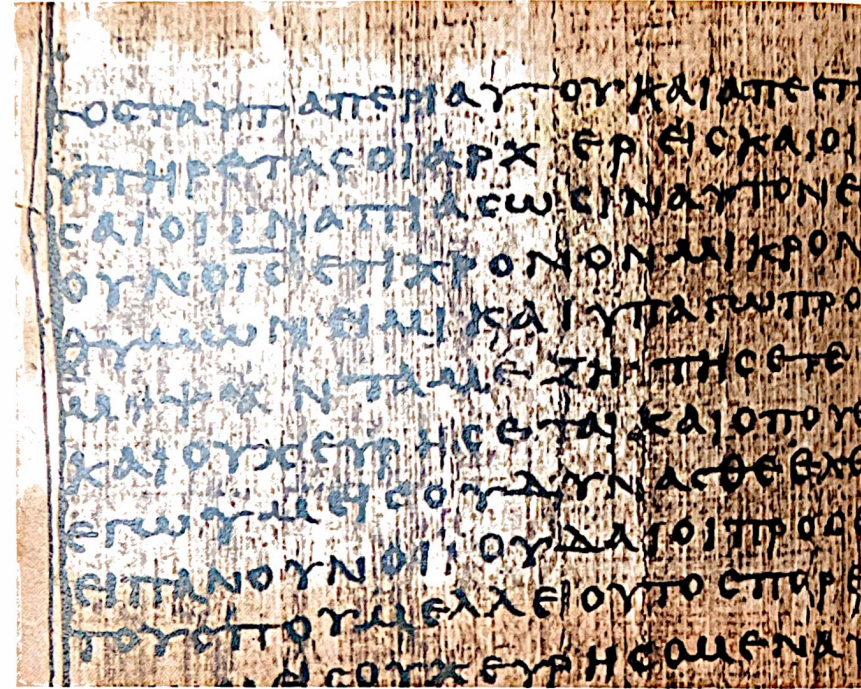
- (e) Al enkele malen noemden we de betekenis van de bijbelcitatoren van de vroege *kerkvaders*. Zij zijn van belang omdat zij ouder zijn dan de oudste codices, maar niet altijd betrouwbaar doordat (1) de kerkvaders soms vrij (uit het hoofd) citeerden of de tekst parafrazeerden, en (2) ook hun geschriften de invloeden van de overlevering ondergingen, net als de bijbeltekst zelf. Hoe gewichtig hun aanhalingen niettemin zijn, blijkt uit het feit dat vóór het eind van de 1e eeuw al 14 van de 27 nieuwtestamentische boeken geciteerd waren (door Pseudo-Barnabas en Clemens van Rome) en rond 150 n. Chr. al 24 boeken (door o.a. Ignatius, Polycarpus en Hermas). Bovendien haalden zij niet alleen alle boeken maar ook praktisch *alle verzen* van het Nieuwe Testament aan! Alleen al bij Irenaeus (Ir), Justinus Martyrus, Clemens van Alexandrië (Clem-Alex), Cyprianus (Cyp), Tertullianus (Tert), Hippolytus en Origenes (Or) (allen vóór de 4e eeuw) vinden we tussen de 30 en 40.000 aanhalingen. Uit later eeuw kunnen we daaraan nog o.a. Athanasius (Ath), Cyrillus van Jeruzalem (Cyr-Jer), Eusebius (Eus), Hieronymus en Augustinus (Aug) toevoegen, die bijna alle nieuwtestamentische boeken citeerden.
- (f) Een bron van tekstgetuigen die lange tijd veel te weinig aandacht kreeg,

wordt gevormd door de talloze *lectionaria*, leesboeken die gebruikt werden voor de godsdienstoefeningen en speciaal gekozen bijbelgedeelten bevatten. De meeste ontstonden tussen de 7e en 12e eeuw, terwijl enkele fragmenten zijn overgebleven uit de 4e tot 6e eeuw. Met name voor sommige van de meest betwiste passages in het Nieuwe Testament (Marcus 16:9-20 en Johannes 7:53-8:11) zijn zij van betekenis gebleken.

(g) Tenslotte noemen we de *ostraca* (potscherven), die het schrijfmateriaal van de armen vormden (zo werd een kopie van de Evangelien gevonden op twintig 7e-eeuwse ostraca; totaal zijn er een kleine 1700 bekend), en de talloze oude *inscripties* op muren, pilaren, munten en monumenten.

Verdelen we nu de voornaamste tekstgetuigen over de vier groepen of teksttypen die we genoemd hebben (waarbij men de bevooroordeelde term

De papyrus P66 (in 1956 gepubliceerd) behoort tot de Bodmer Papyri, genoemd naar de stichter van de Bodmer Bibliotheek bij Genève, M. Martin Bodmer, die deze papyri verkreeg. P66 dateert uit ± 200 na Christus en bevat het evangelie van Johannes. Omdat papyrus zo'n vergankelijk materiaal is (het werd gemaakt van de stengels van een rietsoort die langs de Nijl groeit) werd het in de 4e eeuw verdrongen door perkament. Deze papyrus-codex bevatte oorspronkelijk zo'n 75 blaadjes (dus 150 pagina's) en tweederde ervan is in zeer goede staat bewaard gebleven.

„Neutraal” allang heeft vervangen door „Alexandrijs”), dan kunnen we die in een diagram (aan het eind van dit hoofdstuk) samenvatten. Daarbij laten we de teksttypen in de vermoede volgorde van belangrijkheid op elkaar volgen en noemen steeds eerst de papyri, dan de unicalen, dan de minuskels, dan de versies en dan de kerkvaders.

Principes van de tekstkritiek

De lezer zal intussen ook enig idee gekregen hebben van het werk van de tekstkritiek en van de betrouwbaarheid van de tekst van het Nieuwe Testament. Sommige mensen hebben zich daarover nogal minachtend uitgelaten en beweerd: „Er zijn wel 200.000 verschillende varianten in de Griekse tekst; hoe kan men dan ooit beweren dat die tekst van het Nieuwe Testament betrouwbaar is!” In werkelijkheid zit de zaak zo, dat van die 200.000 varianten 95% dadelijk terzijde gesteld kan worden omdat die van zodanige aard zijn of door zo weinig tekstgetuigen gesteund worden, dat geen enkele criticus serieus hun mogelijke authenticiteit zou overwegen. Van de overige ± 10.000 echter blijkt 95% in geen enkel opzicht de betekenis van de tekst te betreffen, maar alleen betrekking te hebben op kwesties als spelling, grammatica, woordvolgorde. Als bijvoorbeeld één enkel woord in 1000 handschriften verkeerd gespeld wordt, tellen zij als 1000 varianten. Van de 5% (± 500 varianten) die dus nog overblijven, zijn er maar 50 van grote betekenis; maar daarbij kan men, door het overvloedige aantal tekstgetuigen, in de meeste gevallen toch de juiste tekst met een grote mate van waarschijnlijkheid reconstrueren. Over 99% van alle woorden in het Nieuwe Testament bestaat geen

enkele twijfel van betekenis, terwijl de werkelijk belangrijke varianten slechts 0,1% van de woorden betreffen. Geen enkele fundamentele christelijke leer steunt op een twijfelachtige variant, en geen enkele nieuwe variant heeft ooit geleid tot een herziening van een bepaald aspect in de leer.

We kunnen er volkomen zeker van zijn dat wij, op enkele geheel onbelangrijke details na, praktisch dezelfde tekst in handen hebben als die de bijbelschrijvers neergeschreven hebben. Het aantal Griekse handschriften (± 5000) en handschriften van antieke vertalingen (± 9000) is bovendien zo groot, dat het nagenoeg zeker is dat de juiste lezing van elk twijfelachtig bijbelgedeelte in minstens één van deze oude getuigen bewaard is gebleven. Dit kan van geen enkel literair werk uit de antieke oudheid gezegd worden! In alle antieke werken komen vele plaatsen voor waar de tekst duidelijk aangetast is maar

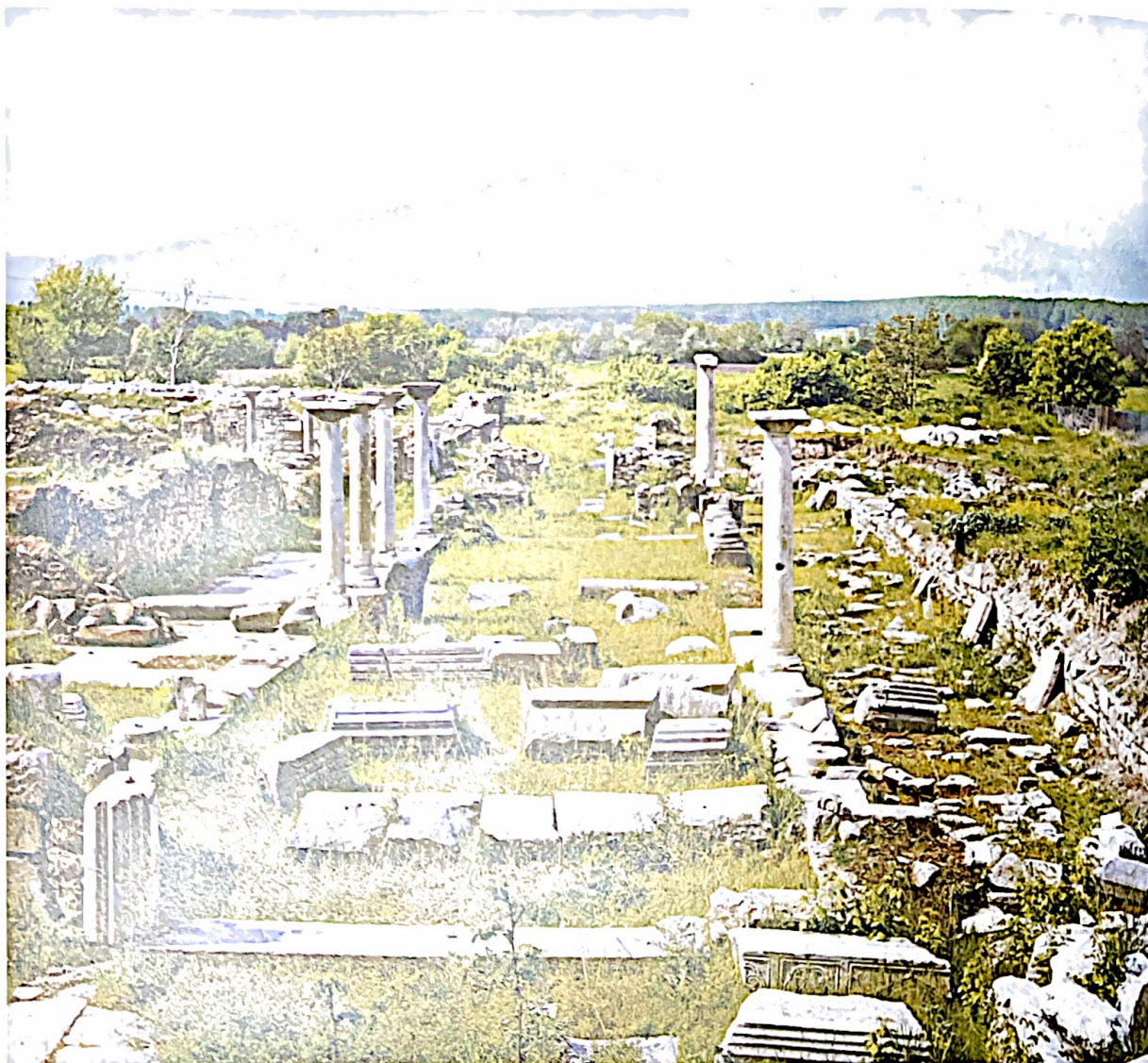

Niet alleen op papyrus of perkament zijn teksten overgeleverd, ook oude inscripties op muren, pilaren, munten en monumenten gaven boodschappen door. Deze sarcofaag uit de catacombe van Domitilla is daar een goed, vrij „jong” voorbeeld van.

Linksonder: Veel ouder zijn de potscherven (*ostraca*) uit Lachis. Tussen 1935 en 1940 werden hier 21 potscherven gevonden die een militaire briefwisseling bevatten uit 588 voor Christus. Ze geven de benarde situatie weer van de laatste dagen van deze stad uit Juda tijdens de invasie voor de Babylonische ballingschap.

waar men niet de beschikking heeft over andere lezingen. In dat geval kan de tekstcriticus omtrent de oorspronkelijke tekst een gok wagen, die zo voor de hand liggend mogelijk moet zijn en die ook zo goed mogelijk verklaart hoe de verschrijving zou kunnen zijn ontstaan. Het opmerkelijke is nu, dat er waarschijnlijk in het hele Nieuwe Testament geen plaats is waar zo'n gok nodig is. Soms heeft men vroeger wel een andere lezing eerst als gok voorgesteld, maar in de loop der tijd werd die dan in één van de tekstgetuigen ontdekt.

De fouten die bij het overschrijven van de manuscripten ontstaan zijn, waren varianten die meestal onopzettelijk en soms opzettelijk werden aangebracht. De *onopzettelijke* fouten waren naast gewone schrijffouten onder andere fouten van het oog (weglating, verdubbeling of omkering van letters of woorden etc.), van het oor (verkeerd verstaan wanneer handschriften gedictieerd werden), van het geheugen (bijv. vervanging door synoniemen, of beïnvloeding door parallelle schriftplaatsen) en van *beoordeling*: soms werden per ongeluk kanttekeningen in de tekst opgenomen omdat men meende dat die daarin thuishoorden. Misschien horen Johannes 5:3b, 4, Handelingen 8:37 en 1 Johannes 5:7 tot deze categorie, maar het kan ook zijn dat deze verzen opzettelijke leerstellige toevoegingen zijn geweest. Dat brengt ons tot de groep van de *opzettelijke* veranderingen, waartoe wijzigingen in spelling en grammaticale vorm behoren, verder liturgische aanpassingen die men overal in de *lectionaria* aantreft en die soms in de bijbeltekst inslopen, zoals de lofprijzing aan het eind van het „Onze Vader” (vgl. Mattheüs 6:13 in de Statenvertaling en nieuwere vertalingen); ook harmonisaties van parallelle schriftplaatsen in de Evangelien, en goedbedoelde feitelijke veranderingen

Hoewel de plaatsen van de christelijke gemeenten die in het Nieuwe Testament genoemd worden (zoals hier Filippi in West-Macedonië) reeds lang vergaan zijn, zijn de woorden die de apostel Paulus schreef door de eeuwen heen bewaard gebleven. In Filippi heeft Paulus gevangen gezeten en werden door een plotselinge aardbeving de deuren van de gevangenis geopend (Handelingen 16).

door schrijvers die de tekst verkeerd begrepen (zo werd in Johannes 19:14 „zesde” soms veranderd in „derde” uur). We hebben al gezien dat, om uit deze varianten de oorspronkelijke tekst te reconstrueren, de tekstcriticus allereerst probeert de tekstgetuigen te verdelen naar teksttypen en zo tot een indeling in groepen komt. Deze worden dan weer onderling vergeleken om ze tot één oertype te herleiden dat dan zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst staat. Ook is al wel duidelijk geworden dat bij dit onderzoek niet alle tekstgetuigen en groepen van gelijke betekenis zijn; elk daarvan wordt op zijn waarde geschat volgens uitwendige en inwendige aanwijzingen. *Uitwendige* kentekenen zijn de *ouderdom* van het in een handschrift aangetroffen teksttype en de *geografische* verspreiding ervan (grotere verspreiding maakt het teksttype waardevoller). *Inwendige* kentekenen betreffen de gewoonten van de overschrijvers en van de auteurs. Wat de overschrijvers betreft, gaat men er van uit dat zij gemakkelijker een ingewikkelde lezing door een eenvoudiger, een kortere door een langere, een stroef lopende door een vloeiend lopende lezing zouden vervangen. Wat de auteurs betreft, tracht men zich in te denken wat dezen het meest waarschijnlijk geschreven zullen hebben, gelet op hun stijl, de directe samenhang (context), de leerstellige harmonie en hun achtergrond. Men zal begrijpen dat al deze overwegingen niet te strak kunnen worden toegepast en dat ontzettend veel afhangt van het inzicht en de instelling van de criticus. Maar heel globaal kan men stellen dat de criticus, in volgorde van belangrijkheid, de volgende voorkeur zal uitspreken: (1) liever de oudere dan de jongere lezing; (2) liever de ingewikkelder dan de eenvoudiger lezing; (3) liever de kortere dan de

langere lezing; (4) liefst de lezing die het best alle varianten verklaart; (5) liefst de geografisch wijdst verbreide lezing; (6) liefst de lezing die het best met de stijl en woordkeus van de auteur overeenkomt; (7) liefst de lezing waaruit geen leerstellig vooroordeel van de overschrijver spreekt.

Conclusie

Samenvattend kunnen we zeggen dat de betrouwbaarheid van het Griekse Nieuwe Testament werkelijk buitengewoon groot is. We weten nu dat wij in wezen dezelfde tekst bezitten als die welke gebruikt werd door de vroegste christelijke gemeenten, de Egyptische boeren, de Syrische kooplieden en de Latijnse monniken. Alle kritiek over de (veronderstelde) onnauwkeurigheid of zelfs knoeierijen is verstomd. Ook de eerste protestanten, die hun monumentale bijbelvertalingen gemaakt hebben, hadden reeds een zeer nauwkeurige tekst – en wij hebben nu bovendien het bewijs daarvoor. Het werk aan de Griekse tekst gaat weliswaar nog steeds vol ijver door, vooral vanwege steeds weer nieuwe ontdekkingen, en deze studies leveren zeker nog veel interessante details op. Maar de „gewone” bijbellezer mag er al sinds lang van overtuigd zijn dat hij een wonder in de hand houdt: het wonder van de overlevering van het Nieuwe én het Oude Testament.

OVERZICHT VAN DE TEKSTGETUIGEN VAN HET NIEUWE TESTAMENT

	Evangelien	Handelingen	Brieven van Paulus	Algemene brieven	Openbaring
Alexandrijns	P1, P5, P22, (P66), P75 ⋈, B, C, W (Luc. 1-8:12; Joh. 5:13 v.v.) 33 (± 10 minuskels) Boh, (Sah) Ath, (Or)	P8, (P50) ⋈, A, B, C 33, 81 (± 6 minuskels) Boh, (Sah) Ath, Clem-Alex? (Or)	P10, P13, P15, P16, P27, P32, P40, P65 ⋈, A, B, C 33, 81 (± 9 minuskels) Boh, (Sah)	P20, P23, P72 ⋈, A, B, C 33, 81 (± 9 minuskels) Boh, (Sah) Ath, Clem-Alex? (Or)	P18, P47 ⋈, A, C ± 14 minuskels
Caesareaans	P37, P45 ⊖, W (Marc. 5 v.v.) Fam. 1, Fam. 13 (± 21 minuskels) Geo, Arm, Pal-Syr Eus, Cyr-Jer, (Or)	P45? Cyr-Jer?	Teksttype nog niet onderscheiden in de rest van het Nieuwe Testament		
Westers	P25 D, W (Marc. 1-5) It (vooral k en e), Sin-Syr, Cur-Syr Tert. Ir, Clem-Alex, Cyp, (Aug)	P38, P41, P48 D ± 11 minuskels It, Hark-Syr	D ± 7 minuskels It	P38 D It, Hark-Syr Ir, Tert, Cyp, Aug	It?
Byzantijns	A, W (Matth.; Luc. 8:12 v.v.) meeste minuskels Goth, latere versies latere kerkvaders	meeste minuskels Goth, latere versies latere kerkvaders	meeste andere minuskels Goth, latere versies latere kerkvaders	meeste andere minuskels Goth, latere versies latere kerkvaders	meeste andere minuskels Goth, latere versies latere kerkvaders